

Recenze, články

Význam sociálního učení církve v konfrontaci se socioekonomickou realitou globálního světa v době pandemie nemoci covid-19

Jindřich Šrajer

Abstrakt:

Předkládaná studie s názvem *Význam sociálního učení církve v konfrontaci se socioekonomickou realitou globálního světa v době pandemie nemoci covid-19* stručně objasňuje podstatu a charakter sociálního učení církve. Přemýšlí nad jeho podobou a významem, resp. přítomností ve veřejném prostoru, v odborných diskusích, nad jeho možným dopadem na praktickou politiku. V návaznosti na realitu současného globalizovaného světa věnuje pozornost ústřednímu tématu sociálního učení církve – myšlence univerzálního bratrství, resp. sociálního přátelství s cílem reflektovat její životnost, přijatelnost, resp. adekvátnost pro řešení problémů dneška. Pomáhá si přitom odkazem na sociologickou analýzu německého sociologa Ulricha Becka, která se zdá být průkaznou pro zamýšlené hodnocení. Dochází přitom k přesvědčení, že pandemie nemoci covid-19 paradoxně do značné míry verifikovala opodstatněnost požadavků sociálního učení církve formulovaných s ohledem na socioekonomickou realitu a nastolila nové otázky, které bude potřeba do budoucna náležitě reflektovat.

Klíčová slova: sociální učení církve, pandemie nemoci covid-19, politika, ekonomika, trh, globalizace, univerzální bratrství, sociální přátelství, papež František, Fratelli tutti

Krize odhaluje realitu, demaskuje jistoty, na kterých byl postaven dosavadní život, jeho chápání a prožívání. Demaskuje osobně či společensky vytvořené virtuální bubliny představ o vlastním životě, světě politiky, hospodářství, environmentální situaci apod. Krize však nepředstavuje jen ohrožení. Je hlavně výzvou přijmout s ní spojené šance ke změně. Dvě poslední globální krize – finanční a hospodářská a současná pandemická (spojená též se značnými finančními a hospodářskými dopady) – dokladují, že ochota ke změně na rovině osobní, společenské, resp. globální nemusí být samozřejmou. Upřednostňuje se co nejrychlejší návrat k předkrizovému stavu, renovace starých zaběhaných pořádků, byť mnohé z nich zmíněné krize vyvolaly.¹

Papež František v obvyklé vánoční promluvě k římské kurii mimo jiné prohlásil, že „tyto Vánoce (2020) jsou pandemické, jsou krizí, která ve zdravotnictví, ekonomii, společnosti, ba i církvi zasadila ránu celému světu. (...) Tato rána byla kritériem a současně velkou šancí na obrácení

1 Srov. k tomu FRANTIŠEK, *Fratelli tutti* (FT). Encyklika o bratrství a sociálním přátelství, Praha: KNA, 2021, čl. 7 a 35.

a obnovu autenticity.“² V této souvislosti připomenul svá dřívější slova pronesená v počátcích koronavirové krize o významu „bouře“: „Ta bouře odhaluje naši zranitelnost a odkrývá falešné a marné jistoty, na nichž jsme stavěli své denní programy, své projekty, návyky a priority... S touto bouří spadly také stereotypní masky, kterými jsme zakrývali své já, plni starostí o vlastní image; a znovu se ukázala ona (blažená) sounáležitost, jíž nemůžeme uniknout, totiž že jsme si vzájemně bratry a sestrami.“³ Za řízení Boží prozřetelnosti pak považuje skutečnost, že „v těchto těžkých dobách napsal *Fratelli tutti*, encykliku věnovanou bratrství a sociálnímu přátelství“.⁴

Na hlubší význam pandemie nemoci covid-19 poukazuje v novoročním projevu r. 2021 též německá kancléřka Angela Merklová. Hovoří v souvislosti s ní o politickém, sociálním i ekonomickém úkolu století. Připomíná, že koronavirus zasáhl samotnou podstatu lidského chování, touhu po kontaktu, objetí, rozhovoru či oslavách. „Učinil z normálního chování riziko a ze zcela neobvyklých ochranných opatření běžnou věc.“ Poukazuje současně na novou roli politiky a potřebu vzájemné sounáležitosti. Dle jejího názoru bylo nutné na koronavirus reagovat, i když se o něm ještě nic určitého nevědělo. Bylo nutné „činit rozhodnutí, o kterých mohli (politici) nejprve jen doufat, že se ukážou jako správná“. Vyžaduje to vzájemnou důvěru a trpělivost.⁵

Koronavirovou krizi lze bezesporu považovat za epochální změnu světa,⁶ za nepřehlédnutelnou výzvu týkající se současné celosvětové komunity. Výzvu o to naléhavější, že se nacházíme v situaci, kdy ještě nedisponujeme dostatečnými poznatky o samém původu nemoci covid-19, jejím průběhu a možných důsledcích – zdravotních, společenských, ekonomických, hospodářských či politických. Současný papež v této souvislosti vybízí k činnému dialogu. Jeho výsledkem by mělo být hledání adekvátních eticky a sociálně ospravedlnitelných kroků, které pomohou řešit aktuální otázky a problémy. Partnerem dialogu má být i církev. Má aktivně napomáhat při hledání odpovídajících řešení stávajících a v budoucnu očekávaných důsledků této krize (např. zvýšené nezaměstnanosti, chudoby, hladu apod.).⁷

Předkládaná studie obsahuje reflexi významu sociálního učení církve (dále jen SUC) v konfrontaci se socioekonomickou realitou globálního světa v době pandemie nemoci covid-19. V prvním kroku nejdříve stručně objasňujeme podstatu a charakter tohoto učení. Přemýšlíme nad jeho podobou a významem, resp. přítomností ve veřejném prostoru, v odborných diskusích, nad jeho možným dopadem na praktickou politiku. Následně v návaznosti na realitu současného globalizovaného světa věnujeme pozornost ústřednímu tématu SUC, myšlence univerzálního bratrství, resp. sociálního přátelství, abychom reflektovali její životnost, přijatelnost, resp. adekvátnost pro řešení problémů dneška. Pomáháme si přitom nejen odkazem na sociologickou analýzu německého sociologa Ulricha Becka, která se zdá být průkaznou pro naši zamýšlené hodnocení. Snažíme se to doložit i na pandemii covidu-19, tedy na výzvách v ní obsažených, které mimo jiné poukazují na význam pomáhajících profesí, jehož se přitom okrajově dotýkáme.

2 Srov. © FRANTIŠEK, Nezpěčujeme se krizi, přijmeme ji jako čas milosti. Promluva papeže Františka k římské kurii, aula Požehnutí nad atriem vatikánské baziliky, Dostupné na: <https://www.vaticannews.va/cs/papez/news/2020-12/nezpecujeme-se-krizi-prijmeme-ji-jako-cas-milosti.html>, citováno dne 31. 12. 2020.

3 FT, čl. 32.

4 Srov. FRANTIŠEK, Nezpěčujeme se...

5 Srov. © Angela MERKEL, Neujahrsansprache 2021 von Bundeskanzlerin Angela Merkel, dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=QyINFo0L3Dc>. Citace jsou přejaty z: Merkelová v novoročním projevu ujistila Němce, že v pandemii mohou věřit sami v sebe, dostupné na: https://www.lidovky.cz/svet/merkelova-v-novorocnim-projevu-ujistila-nemce-ze-v-pandemii-mohou-verit-sami-v-sebe.A201231_080555_ln_zahranici_lihem, citováno dne 31. 12. 2020.

6 Srov. © KARDINÁL TURKSON, Papež je přesvědčen, že stojíme před epochální změnou, dostupné na: <https://www.vaticannews.va/cs/vatikan/news/2020-04/turkson-vatikanske-pripravy-post-koronavirus.html>, citováno dne 2. 1. 2021.

7 Srov. tamtéž.

1. Význam a smysl sociálního učení církve vzhledem k socioekonomické realitě

SUC představuje dlouhou a široce pojatou tradici církevních dokumentů – jde především o soubor papežských sociálních encyklik⁸, které se na bázi evangelia vyjadřují k aktuálním politickým, ekonomickým a sociálním otázkám. Přes své myšlenkové bohatství a „akčnost“ je však dosud, zdá se, málo zastoupeno ve veřejném politickém diskursu. Toto je možné tvrdit i přesto, že současný papež, jako celosvětově uznávaná morální autorita, s nebývalou frekvencí z tohoto bohatství církve čerpá, dále je rozvíjí a veřejně prezentuje se zřetelem k aktuálním otázkám socioekonomické reality. Navíc sám iniciuje odborný diskurs o budoucí podobě celosvětové ekonomiky, jako je tomu v případě setkání mladých ekonomů v Assisi,⁹ a podporuje též četná charitativní díla. Proaktivní je v tomto ohledu i vatikánské Dikasterium pro integrální lidský rozvoj. Nečinné nejsou ani místní církve. Biskupské konference jednotlivých zemí promýšlí prostřednictvím jimi zřizovaných grémií, jako je např. Pracovní skupina pro sociální otázky při ČBK,¹⁰ způsoby, jak společně diskutovat se širokou a zvláště pak odbornou veřejností o aktuálních otázkách sociální reality a na bázi sociálního učení církve podněcovat konkrétní kroky k jejich etickému a sociálně spravedlivému řešení.¹¹ Významnou roli v tomto směru mohou sehrávat také univerzity, zejména teologické fakulty, pokud se věnují studiu sociálního učení církve a současně jeho myšlenky kriticky zkoumají a činí je součástí odborných disputací v rámci vědeckých konferencí, odborných publikací či se věnují jeho výzkumu. Rozhodující jsou však v konečném důsledku iniciativy angažovaných křesťanů, kteří se za účelem seznamování se s SUC a jeho praktickým uplatňováním v praxi nezřídka sdružují.¹² Významné procento křesťanů je též angažováno v oblasti charity. Někteří jsou pak aktivní v politice a myšlenky SUC přímo uplatňují v politickém rozhodování.¹³

Ptáme-li se, proč jsou myšlenky SUC přes výše uvedené aktivity málo zastoupeny ve veřejném odborném diskursu a praktické politice, je potřeba pátrat po příčinách tohoto stavu. Předně je možné se ptát, zda dosavadní aktivity jsou systematizované, dlouhodobé, zdravě ambiciózní postihnout i mimocírkevní struktury a adresáty. Jinou otázkou je jistá ideologická předsudečnost vůči tomuto učení. Nezřídka je totiž na něj a na jím prezentované postoje nahlíženo stranickou ideologickou optikou. Je hodnoceno ve svých postojích jako „levicové“ či naopak „pravicové“. Toto hodnocení následně doprovází neochota vést s ním nezaujatý inspirativní dialog. Nadto u něj především liberálně ladění jedinci přehnaně zdůrazňují jeho autoritativnost či kategoričnost.¹⁴

SUC se vymyká z ideologického hodnocení na škále pravolevého politického dělení. Není mu vlastní ani důraz na výhradnost. SUC nepředstavuje politický program spojený s politickými mocenskými ambicemi s cílem účastnit se politického boje o pojetí a způsob uspořádání společnosti a jejich institucí. Tuto kompetenci přenechává státu a sféře politiky. SUC, které je součástí morálního učení církve, pouze identifikuje krajnosti a nerovnováhy přítomnosti a dovolává se principu

8 Tradice tohoto učení začíná sociální encyklikou papeže Lva XIII. *Rerum novarum* (1891). Prozatím ji uzavírá encyklika papeže Františka *Fratelli tutti* (2020).

9 Z důvodu pandemie koronaviru se plánované setkání nemohlo uskutečnit v původním formátu, ale i přesto lze jeho dosavadní průběh a budoucí význam hodnotit jako převratný. Blíže k tomu: <https://francescoeconomy.org/>.

10 Blíže k činnosti zmiňované pracovní skupiny viz www.socialninauka.cz.

11 Za zmínku zde stojí rovněž aktivity Komise biskupských konferencí EU (COMECE).

12 Zde lze uvést jednu aktivitu za všechny. Zdroj <https://www.zitlaudatosi.cz/>.

13 V praktické politice však není SUC v centru pozornosti jen ze strany křesťanů, je-li tak možné usuzovat alespoň z pohledu české zkušenosti. U dřívějších či současných politiků, nekřesťanů, zastoupených v různých politických stranách či hnutích polistopadové éry lze nalézt ty, kteří se o SUC zajímají, a to buď z čistě studijního zájmu, anebo i s ohledem na jeho využitelnost v praxi.

14 V tomto duchu vyznělo v jednom TV diskusním pořadu vyjádření filosofa Václava Bělohradského. Použil v něm výraz „autoritativní učení“.

spravedlnosti. V duchu biblické tradice – a především Ježíšova evangelia – zdůrazňuje základní opci pro chudé. Má tak „pouze“ ambici očišťovat svědomí lidí v politice a přispívat k tomu, aby vzrůstalo vnímání skutečných požadavků spravedlnosti a zároveň také odhodlání jednat odpovídajícím způsobem.¹⁵ Na druhou stranu však u sebe řeší otázku, jak zabránit tomu, aby jím hlášené základní sociální principy nezůstaly pouhými obecnými ukazateli bez jakéhokoli dopadu, ale aby se z nich vyvozovaly praktické důsledky, které mohou „účinně ovlivňovat složitost současné skutečnosti“.¹⁶ Dostatečnou odpovědí na tento rozpor či jisté vnitřní pnutí mu není, zdá se, ani jemu vlastní metodologie *vidět – posoudit – jednat*, ani přiznání se k tomu, že mu nepřísluší přednostní právo vyjadřovat se k otázkám socioekonomické reality, ani navrhopvat řešení nastalých problémů při připsuštění legitimacy různých pohledů a strategií při realizaci jím prosazovaných hodnot.¹⁷

Výše nastíněný rozpor či pnutí uvnitř SUC mezi vágností, tj. pro většinovou společnost obecně málo srozumitelnou abstraktností postojů, a potřebou konkrétnosti blízké realitě nachází své rozuzlení, zdá se, ve dvou tímto učením opakovaně připomínaných důrazech. 1) Jde o sobě vlastní předsevzetí odrážet podstatu křesťanské víry, tj. úzkou provázanost s každodenním životem. To znamená varovat se neúčinných idealismů či nominalismů, být ve svých vyjádřeních jednoduché a srozumitelné, směřovat k jádru politiky; jinak řečeno – při vnímání bipolárního napětí mezi ideou a realitou upřednostňovat realitu, vést s ní trvalý dialog, přispívat k jejímu pochopení, uchopení a usměrnění, vtahovat do ní, vést k harmonické objektivitě.¹⁸ 2) Ve druhém případě jde o připomenutí toho, že konkretizaci jím formulovaných principů a zásad očekává od křesťanských společenství a lidí dobré vůle, kteří jsou odpovědní za nalézání konkrétních a úspěšných modelů, jež „lze nalézt pokaždé pouze v rámci té které historické situace, úsilím všech odpovědných osob, které budou čelit konkrétním problémům ve všech jejich těsně propojených společenských, hospodářských, politických a kulturních aspektech“.¹⁹

Na otázku *Jaký je možný přínos a význam SUC pro současný odborný a politický diskurz vzhledem k utváření politické a socioekonomické reality?* lze nakonec odpovědět pomocí metaforického srovnání významu tohoto učení s nutným vztahem mezi stavbou a jejím podložím.

Kdo někdy v životě stavěl, ví, že předpřípravná fáze stavby je administrativně, časově i finančně náročná, nezřídka doprovázená řadou komplikací. Obecně je považována za „nutné zlo“. Může vznikat pokušení tuto fázi urychlit nebo dokonce obejít s ní spojené závazné požadavky a normy. Na základě těchto motivů se zde utváří prostor pro korupční jednání. Dá se to dokumentovat na situaci některých větších českých měst. Jejich bezprostřední okolí je v posledních letech obestavěno průmyslovými a obchodními zónami. V řadě případů se jedná o problematické stavební parcely v záplavových zónách, kde nemělo být umožněno tyto stavby realizovat. Tyto parcely jsou však pro svoji snadnou dostupnost lukrativní. Z dlouhodobého hlediska je ovšem tato zástavba riziková. Představuje, také z důvodů v poslední době častějších povodní, ohrožení nejen oněch staveb samotných, nýbrž i nejbližšího okolí, především obytných zón a tím v krajních případech i lidských životů. Zmiňovaná zástavba totiž eliminuje přirozené půdní plochy, které by během povodní nebezpečně nahromaděnou vodu zadržovaly a absorbovaly.

SUC se obrazně řečeno zaměřuje zvláště na zmíněné podloží. Zkoumá ho, zdůrazňuje jeho důležitost pro zamýšlenou stavbu (politiku), pro její celkovou stabilitu. Poukazuje na nebezpečí, která

15 BENEDIKT XVI., *Deus caritas est* (DCE), Praha: Nakladatelství Paulínky, 2006, čl. 28. Srov. k tomu též FT, čl. 276.

16 Srov. FRANTIŠEK, *Evangelii gaudium* (EG). Radost z evangelia. Apoštolská exhortace o hlásání evangelia v současném světě, Praha: Paulínky, 2014, čl. 182.

17 Srov. EG, čl. 51, čl. 184; JAN PAVEL II., *Centesimus annus* (CA), in Sociální encykliky (1891–1991), Praha: Zvon, 1996, čl. 43.

18 Srov. EG, čl. 231–232.

19 EG, čl. 182.

jsou spojená s jeho podceněním. Trvale se dovolává jeho zohlednění. Vybízí k nutným investicím do této oblasti. Formuluje požadavky, které by neměly být v praxi opomíjeny. Ocítá se tak ovšem mimo běžnou logiku uvažování, které dominuje posedlost okamžitými výsledky, prosperitou a zisky, která neumožňuje odpovědně a dlouhodobě plánovat a pracovat.²⁰ Při nerespektování onoho podloží, tj. antropologických a etických základů, jak opakovaně připomíná SUC, však nelze vybudovat dlouhodobě prosperující politický a ekonomický systém, který by byl s to garantovat lidsky důstojnou a bezpečnou existenci pro všechny.²¹ SUC neřeší, jak vyplývá z výše obrazně řečeného, architekturu jednotlivých staveb, která jako záležitost politiky může být různorodá a veskrze eticky obhajitelná, pokud respektuje dané podloží. SUC však klade důraz na spouštění procesů a upřednostňování takových skutků, „které ve společnosti plodí nové dynamismy a vtahují ostatní lidi i skupiny, jež je budou rozvíjet, dokud nepřinesou plody v důležitých dějinných událostech“.²²

2. Poselství dneška: Univerzální bratrství – sociální přátelství

V připomínání antropologických a etických základů politiky a ekonomiky, v důrazu na dobro člověka, který „musí být počátkem, nositelem i cílem všech společenských institucí“²³, resp. v opakovaném dovolávání se respektu k lidské důstojnosti, k němuž patří vytváření podmínek pro integrální lidský rozvoj, je SUC – obrazně řečeno – na druhé straně barikády vůči paradigmatu současného ekonomického a finančního globalismu. Pandemická krize tento rozpor ještě vyostřila. Ze strany SUC jde v zásadě o kritiku současné nadvlády ekonomiky nad politikou,²⁴ degradované politiky,²⁵ které spojuje sobecká mentalita, mentalita vylučování a skartace.²⁶

Výše zmíněný ekonomický a finanční globalismus je podle papeže Františka také jednou z hlavních překážek realizace myšlenky *univerzálního bratrství*,²⁷ která má být podle SUC potřebnou odpovědí na globální problémy dneška. Tyto problémy dávají totiž poznat, že dnes „se nikdo nezachrání sám; zachránit se můžeme jediné společně“.²⁸

V čem konkrétně představuje současný ekonomický a finanční globalismus překážku pro realizaci myšlenky *univerzálního bratrství*, vysvětluje papež záhy. Podle něho si globálně rozšířený ekonomický a finanční sektor osvojil výraz „otevřít se světu“, který používá výlučně ve smyslu svobodné globální ekonomiky umožňující ekonomickým mocnostem celosvětovou svobodu podnikání. Bez ohledu na společné dobro a při využití místních konfliktů pak tyto mocnosti prosazují v jednotlivých zemích jediný kulturní model. Prakticky to znamená, že „taková kultura sice sjednocuje svět, ale rozděluje lidi a národy, protože ‚stále více globalizovaná společnost z nás činí sousedy, ale nečiní z nás bratry.‘ Ve stále více zmasovělém světě, který upřednostňuje individualistické zájmy a oslabuje komunitní rozměr života, jsme osamoceni víc než kdy dřív. Rozrůstají se trhy, kde se jedinci stávají víc konzumenty nebo diváky. Rozvoj tohoto druhu globalismu posiluje

20 Srov. EG, čl. 223.

21 Papež František otevřeně hovoří o ekonomice, která zabíjí. Srov. EG, čl. 53.

22 EG, čl. 223.

23 *Gaudium et spes* (GS). Pastorální konstituce o církvi v dnešním světě, in Dokumenty II. Vatikánského koncilu, Praha: Zvon, 1995, čl. 25.

24 Srov. FT, čl. 177.

25 Srov. FT, čl. 15: „Politika už zdaleka není zdravou diskusí o dlouhodobých plánech k rozvoji všech a ke společnému dobru, ale pouhou kombinací marketingových technik zaměřenou na okamžité výsledky, jejímž prvořadým cílem je diskreditovat druhé. Diskuse v rámci tohoto ubohého vzájemného osočování degeneruje do neustálých kontroverzí a konfrontací.“

26 Srov. EG, čl. 53.

27 Myšlenku univerzálního bratrství vzhledem k nastupující globalizaci zdůrazňuje již papež Pavel VI. v sociální encyklice *Populorum progressio* (1967).

28 FT, čl. 32.

identitu těch mocnějších, kteří se sami mohou chránit, ale směřuje k oslabování identity těch slabších a chudších oblastí a činí je zranitelnějšími a závisлыми.²⁹

Papežova ostrá kritika globálních ekonomických mechanismů trhu ovšem neznamená odmítnutí trhu jako důležitého ekonomického nástroje prosperity. Papežova kritika míří pouze na ideologii, která určuje jeho podobu. Z pohledu SUC je trh dobrý ekonomický nástroj. Rozhodující ovšem je, jakou získá podobu a formu na základě kulturních daností, které určují charakter jeho směřování. V případě globalizované ekonomiky jde podle papeže Františka o „nové formy kulturní kolonizace“.³⁰ Charakterizuje ji „dekonstruktivismus“³¹ – snaha o vymazání dějinného vědomí, opouštění tradic a hodnotová vyprázdněnost. Jejímí oběťmi jsou nakonec právě ti nejslabší a nejohroženější.³² Příhodná jsou v tomto směru slova papeže Benedikta XVI.: „Hospodářství a finance jsou nástroje a jako takové mohou být využívány špatně, pakliže ten, kdo je spravuje, sleduje pouze sobecké cíle. Takto se mohou nástroje, které jsou samy o sobě dobré, změnit v nástroje škodlivé. Původcem těchto následků ovšem není nástroj sám o sobě, nýbrž zatemněný rozum člověka. K odpovědnosti je tedy třeba volat nikoli nástroj, nýbrž člověka, jeho mravní svědomí a jeho osobní a společenskou odpovědnost.“³³

Výpovědní hodnotu výše zmíněných kritických slov SUC na adresu mechanismů globální ekonomiky lze dokreslit pomocí reflexe analogie mezi trhem a vrcholovým sportem.

Sport, pohyb, soutěživost jsou přirozenou potřebou člověka. Sport chce být prostředkem humanizace. Patří k němu posilování přátelství, vzájemné setkávání a porozumění, respektování pravidel fair play, radost z pohybu. Vrcholový sport, který je svou povahou globální, se do značné míry stává karikaturou výše řečeného. Neplatí zde již tak docela myšlenka zakladatele novodobých olympijských her Pierra de Coubertina: „Není důležité vyhrát, ale zúčastnit se.“ Bojovat či soupeřit čestně, a ne za každou cenu vyhrát. Podobu současného vrcholového sportu dobře vykresluje slova francouzského filosofa a sociologa Gillese Lipovetského. Vrcholový sport se podle něho „demoralizoval“, odhodil všechny ideální či transcendentní záměry a ze ságy skvělých činů se stal jedním z nejsilnějších zdrojů napětí v masové kultuře. Ze školy mravnosti se sport proměnil v zábavnou podívanou, jejímž jediným cílem je upoutat co největší počet diváků.³⁴

Vrcholový sport, navzdory čestným motivacím mnoha vrcholových sportovců, představuje v řadě ohledů bez nadsázky instrumentalizaci člověka, popření humanity. Upřednostňuje se zde zisk, zábava, komercializace. V důsledku toho nejsou vrcholné sportovní podniky už jen přehlídkou kvalitních sportovních výkonů, nýbrž i chemických laboratoří. Jejich úkolem je odhalovat nepovolený doping, garantovat poctivost soutěže a rovnost šancí. Zajímavé je u vrcholového sportu bezesporu i to, že zatímco dříve chudí bavili bohaté, dnes baví střední třídu a chudé ti nejbohatší. Po hřištích či kurtech běhají miliardáři, kteří bohatnou z potřeb svých obdivovatelů.³⁵ Obstarávají jim zábavu a vzrušení. Gilles Lipovetsky k tomu dodává: „Zájem o sport je rozložen velmi nerovnoměrně a nerovnostářsky: diváci prožívají vzrušení nikoli proto, že mohou sledovat ‚příběh obyčejného člověka‘, nýbrž proto, že uchváceně a užasle přihlížejí představení plnému virtuozity,

29 FT, čl. 12. Srov. k tomu též FT, čl. 100.

30 FT, čl. 14.

31 FT, čl. 13.

32 Srov. FT, čl. 13–14.

33 BENEDIKT XVI., *Caritas in veritate* (CV). Encyklika o integrálním lidském rozvoji v lásce a v pravdě, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, čl. 36.

34 Gilles LIPOVETSKY, *Soumrak povinnosti*. Bezbolestná etika nových demokratických časů, Praha: Prostor, 2011, s. 154.

35 Jeden příklad za všechny. Před lety byla v médiích prezentována kauza, že wimbledonská vítězka Petra Kvitová si změnila trvalé bydliště. Důvodem této změny byla její snaha snížit zdanění vlastních zisků. Nově své zisky zdaňuje v Monaku. Uniká tak daňové povinnosti v ČR. Její domovský tenisový klub TK Agrofert Prostějov přitom dostal od MŠMT dotaci ve výši 12 mil. Kč na sportovní činnost. Kromě toho také 7 mil. na nové oplocení areálu. To vše z peněz těch chudších, daňových poplatníků, jejich obdivovatelů.

čehosi neslýchaného, extrémní zručnosti.“³⁶ Přehlédnout se nedá ani to, že spory a konflikty vznikají spíše mezi fanoušky jednotlivých sportovních klubů, tj. mezi masami „chudých“ konzumentů, kteří se chtějí bavit, než mezi fanoušky a funkcionáři daných klubů či samotnými sportovci, kteří požadovanou zábavu obstarávají.³⁷

Z jednoduchého srovnání fungování trhu a vrcholového sportu, při vědomí toho, že neřešíme všechny s nimi spojené otázky, se ukazuje, že trh stejně jako vrcholový sport, mají-li zůstat věrnými zásadám humanity, musí být kultivovány. Obě oblasti lidské praxe totiž v sobě skrývají četná rizika, která nelze podceňovat. Vyžadují morální jednání a nezbytná zákonná a institucionální opatření, která budou garantovat dobro člověka, lidskou důstojnost, spravedlnost, rovnost šancí. Nejzásadnějším problémem současné ekonomiky trhu se ukazuje být právě výše zmiňovaná nezpochybnitelná víra mnohých velkých ekonomů, podnikatelů, politiků a byznysmenů na globálním poli v nedotknutelnost samohybných, samospasitelných ekonomických mechanismů, kterým je možné se pragmaticky přizpůsobit, využívat je, nikoliv je však kultivovat či korigovat. Rozhodujícím zájmem je zde pouze zisk a prosperita. V praxi se přitom nenaplnuje jejich přesvědčení, že „každý ekonomický růst favorizovaný volným trhem dokáže sám o sobě vyprodukovat ve světě větší rovnost a sociální inkluzi“.³⁸ Podle papeže Františka se jedná o „naivní a neotesanou důvěru v dobrotu těch, kteří mají ekonomickou moc a v sakralizované mechanismy panujícího ekonomického systému“.³⁹ Domnívá se, že zde je základ „globalizace lhostejnosti“, která jako projev nezájmu o bližní oslabuje schopnost zakoušet soucit s bolestmi a dramaty druhých. Jde podle něho o ztrátu vědomí odpovědnosti, kulturu blahobytu, která v tomto směru člověka uspává.⁴⁰

Přes opodstatněnost kritiky SUC vůči výše zmiňovanému ekonomickému a finančnímu globalismu se však může tato kritika v některých aspektech zdát snad až příliš jednostranná, málo zohledňující též pozitivní skutečnosti současného globalizovaného světa. Dá se to dokumentovat např. na kritice, kterou formuluje encyklika *Fratelli tutti* vůči údajné neschopnosti jednotlivých zemí postupovat společně v boji proti nemoci covid-19.⁴¹ Nakolik snad mohla být tato kritika opodstatněná v začátcích koronavirové krize, nemusí už tak docela platit pro její další průběh, připomeneme-li si poměrně rychlou shodu světových politiků v podpoře vývoje vakcíny a rekordní čas, ve kterém se jí společnými silami farmakologů podařilo vytvořit. Umožnil to do značné míry také technologický vývoj, který by si, stejně jako i jiné oblasti života (např. kultura či věda), zasloužil ze strany SUC obecně vyššího ocenění.⁴²

Nechceme se však pouštět do detailnějších analýz hodnotících pozic SUC vzhledem k sociální realitě, což ostatně není záměrem tohoto příspěvku. S ohledem na jeho skutečný cíl je naopak potřebné zastavit se ještě u ústředního motivu sociální encykliky *Fratelli tutti*, kterým je myšlenka *univerzálního bratrství*, potažmo *sociálního přátelství*. Jsou to dva klíčové pojmy pro vnímání sociální reality, které předurčují přístup k ní, nakolik jsou tyto pojmy samozřejmé, natolik i zahalené tajemstvím a tím pro praxi bez bližšího obsahového vymezení ambivalentní.

Podíváme-li se na sociální realitu globalizovaného světa, pak pojmy *univerzální bratrství*, potažmo *sociální přátelství* jsou logickou odpovědí na pragmatické zjištění, že se dnes již nikdo

36 LIPOVETSKÝ, *Soumrak...*, s. 157.

37 Zde lze připomenout v některých případech i agresivní formou vyjadřovanou rivalitu mezi fanoušky jednotlivých klubů, jako tomu bylo např. před lety mezi fotbalovými fanoušky Sparty a Slávie.

38 EG, čl. 54.

39 Tamtéž.

40 Srov. tamtéž.

41 Srov. FT, čl. 7.

42 Johannes Röser v hodnocení encykliky FT v souvislosti s řečeným vyjadřuje očekávání, „že snad jednoho dne přijde encyklika s chválou pokroku, kultury, techniky a vědy“. Johannes RÖSER, *Geschwisterlicher Traum, Christ in der Gegenwart* 41/2020, s. 452.

nezachrání sám. Zachránit se můžeme jedině společně, vycházíme-li přitom z poznání, že globalizovaná společnost nás činí více sousedy, ale už ne bratry.⁴³ Důraz na univerzální bratrství, potažmo sociální přátelství tak na jedné straně usvědčuje současnou globální společnost z nerespektování důstojnosti každého člověka, na straně druhé chce být výzvou k realizaci univerzální lásky, charity a sociální lásky, která je „silou schopnou odkrývat nové způsoby řešení problémů tohoto světa a zevnitř do hloubky obnovovat struktury společenské organizace a právní řády“.⁴⁴ Nejde přitom o banální myšlenku, nýbrž o praktickou snahu „navrátit charitu do konkrétní efektivní politiky“.⁴⁵

Pouhé dovolávání se univerzálního bratrství bez teologického obsahu, který mu encyklika *Fratelli tutti* dává, však není samo o sobě ještě dostatečnou odpovědí na problémy dneška. Bible nás totiž poučuje na příkladu Kaina a Ábela, že bratrství samo o sobě nenastoluje pokoj, společenství a porozumění. Nezřídka může podněcovat maskovanou rivalitu, násilí a dokonce i vraždu. Tím zásadním faktorem je zde nakonec vědomí Boha, resp. Otce a s tím spojené poznání, že z Něj pochází naše bratrství. Jak říká Jean-Luc Marion: „Nejde o to vědět, zda jsme, můžeme být anebo se navzájem máme považovat za bratry, nýbrž vědomí toho, o jaké bratrství se jedná, jinými slovy, o jaké otcovství, od jakého Otce se k nám toto bratrství může dostat.“⁴⁶

Encyklika *Fratelli tutti* hovoří o křesťanském bratrství, založeném na víře v jednoho Boha milujícího všechny lidi. Prezентuje ho jako povolání určené všem.⁴⁷ Odkazuje se přitom na přesvědčení, že „rozum sám o sobě je schopen pochopit rovnost mezi lidmi a postarat se o klidné občanské soužití – nedokáže ale vytvořit bratrství“,⁴⁸ resp. na to, že „bez otevřenosti Otci všech lidí nemůžou existovat žádné pevné a stálé důvody pro výzvu k bratrství (...). Jen s (...) vědomím, že nejsme sirotci, ale děti, můžeme žít v míru jedni s druhými“.⁴⁹ Tato pro nekřesťanský svět bezesporu provokující tvrzení jsou vyslovena, zdá se, s vědomím oné rozporuplnosti, již mohou vyvolat u adresátů, kteří je mohou přijmout nebo odmítnout. Ale právě v tom se nakonec naplňuje účinnost poselství formulovaného v encyklice.⁵⁰

3. Přesvědčivost postojů SUC vzhledem k aktuální socioekonomické realitě

S ohledem na výše řečené může být nakonec oprávněné se domnívat, jak to ostatně vyjadřuje i sám papež František, že „plán s velkými cíli pro rozvoj celé (...) lidské rodiny bude dnes znít jako šílenství“.⁵¹ Problémem nemusí být jen pro profánní oblast málo srozumitelné teologické zdůvodnění tohoto cíle včetně toho, že nebude zřejmě mnohým ani konvenovat. V čem však naopak tkví jeho přesvědčivost a přitažlivost, je to, že ztělesňuje naději přes veškerou negativitu reality, aniž by zde byla tendence realitu jakkoliv přikrašlovat či ohýbat. SUC neuhýbá před realitou. Toto tvrzení se dá dokladovat mimo jiné odkazem na renomovanou sociologickou analýzu Ulricha Becka z osmdesátých let 20. stol. s mnohými predikcemi budoucnosti, které se začaly postupně naplňovat a bohužel nezůstaly „jen zaklínáním budoucnosti, které je třeba zabránit“⁵², jak si přál

43 Srov. FT, čl. 12 a 32.

44 FT, čl. 183.

45 © Jean-Luc MARION, Jako sirotci hledají otce..., dostupné na: <https://www.vaticannews.va/cs/svet/news/2021-01/jako-sirotci-hledaji-otce>, citováno dne 20. 1. 2021, s. 2. Srov. k tomu FT, čl. 176.

46 MARION, Jako sirotci hledají otce..., s. 2.

47 Srov. FT, čl. 277.

48 CV, čl. 19.

49 FT, čl. 172.

50 Srov. MARION, Jako sirotci hledají otce..., s. 3. Srov. k tomu též FT, čl. 6.

51 FT, čl. 16.

52 Ulrich BECK, *Riziková společnost*. Na cestě k jiné moderně, Praha: Slon, 2004, s. 12.

jejich autor. Výsledky této analýzy, byť z nich zřejmě SUC explicitně nevychází, jsou v jeho postojích široce zohledněny.

Výpovědní hodnota Beckovy analýzy spočívá především v tom, že mistrně reflektuje přerod moderní třídní společnosti na společnost rizikovou.⁵³ Zachycuje přitom jejich naprosto odlišné hodnotové systémy.⁵⁴ Podle Becka ve společnosti „tříd a vrstev bytí určuje vědomí“⁵⁵, v rizikové společnosti „vědomí určuje bytí“.⁵⁶ Tuto reflektovanou změnu doprovází z dnešního pohledu „mrazivě pravdivým“ dovětkem: „riziková společnost je společností katastrof. Hrozí v ní nebezpečí, že výjimečný stav se stane stavem normálním“.⁵⁷

Riziková společnost v podání Ulricha Becka se od moderní třídní společnosti liší zvláště tím, že jejím ideálem už není rovnost, nýbrž bezpečnost. Jeho slovy řečeno: „Sen třídní společnosti spočívá v tom, že všichni chtějí a mají mít svůj podíl na koláči. Cílem rizikové společnosti je, že všichni mají zůstat uchráněni jedů.“⁵⁸ Jak říká dále: „Odpovídajícím způsobem se odlišuje i základní sociální situace, v níž se lidé v obou společnostech nacházejí a spojují, situace, která je uvádí do pohybu a navzájem odděluje nebo stmeluje. Hybnou silou třídní společnosti je možné postihnout větou: *Mám hlad!* Hnutí uvedené do pohybu rizikovou společností je naproti tomu vyjádřeno slovy: *Mám strach!* Společenství nouze je nahrazováno společenstvím strachu.“⁵⁹ Vědomí rizika v této společnosti přitom podle Becka nemá „své těžiště v přítomnosti, nýbrž v budoucnosti“.⁶⁰ Rizika jsou v ní jak „skutečná“ – poznatelná již v přítomnosti, tak i „neskutečná“ – ve větší míře předjímaná do budoucnosti.⁶¹ Budoucnost jako něco dosud neexistujícího, vykonstruovaného, fiktivního se v ní nakonec stává onou rozhodující příčinou „přítomných prožitků a dnešního jednání“.⁶²

SUC citlivě reflektuje proměny soudobé společnosti, jak je ve své analýze zachycuje Ulrich Beck, se všemi v ní předestřenými otázkami, obavami, možnostmi a riziky. Myšlenkou *univerzálního bratrství*, potažmo *sociálního přátelství* necílí přitom primárně na podobu a fungování sociálních struktur a institucí, nýbrž na jejich „podloží“. Klade důraz na transformaci vědomí, na změnu životního stylu, na ochotu být otevřený pro potřeby druhého, na lidskou blízkost a solidaritu.

Reálnost a účinnost požadavků formulovaných v SUC tímto způsobem dosvědčuje i jejich konfrontace s aktuální hrozbou pandemie nemoci covid-19. Dá se to říct i tak, že pokud se ze strany SUC nedařilo dostatečně prosazovat požadavek realizace *univerzálního bratrství*, potažmo *sociálního přátelství* s ohledem na negativní globální ekonomický a environmentální vývoj, pak jeho „vynucovací“ roli převzala pandemie nemoci covid-19. Podle papeže Františka nás totiž „přinutila opět myslet na lidi ... na všechny, na každého člověka“.⁶³ Posílila bolest, nejistotu, strach a vědomí vlastních omezení, které „nás vedou k tomu, že přehodnocujeme svůj životní styl, své vztahy, uspořádání našich společností a především smysl naší existence“.⁶⁴ Globální pandemie nemoci

53 Zdůrazňuje především ekologická rizika, geopolitická ohrožení (jaderné zbraně, terorismus), nové druhy nemocí apod.

54 Srov. BECK, *Riziková...*, s. 64.

55 Tamtéž, s. 30.

56 Tamtéž, s. 30.

57 Tamtéž, s. 31.

58 Tamtéž, s. 65.

59 Tamtéž, s. 65. Papež František v encyklice *Fratelli tutti* upozorňuje na nebezpečí zneužitelnosti strachu, který je uměle přiživován rozséváním beznaděje a ustavičného zastrašování, „a to i pod rouškou určitých hodnot,“ za účelem ovládat druhé, manipulovat s nimi. Srov. FT, čl. 15.

60 BECK, *Riziková...*, s. 44.

61 Srov. tamtéž.

62 Tamtéž. V této souvislosti je možné připomenout jako podnět k rozhodnému jednání vlády, k prvnímu lockdownu v ČR, ji předloženou zpracovanou analýzu a možné predikce vývoje šíření nemoci covid-19 v ČR.

63 FT, čl. 33.

64 FT, čl. 33.

covid-19 si žádá, víc než cokoliv jiného, změnu mentality, ve které už nebudou „oni“ a „tamti“, nýbrž jen „my“.⁶⁵ Jinými slovy, pandemie nemoci covid-19 nás učí „uznávat, vážit si a milovat každého člověka, aniž je fyzicky blízko, bez ohledu na to, kde se narodil nebo kde žije“.⁶⁶ Jako falešnou a realitu popírající skutečnost pak demaskuje představu, že jediné, čemu se máme ze současné pandemické krize naučit, „je pouze vylepšit to, co jsme dělali dosud, nebo zdokonalit už existující systémy a normy“.⁶⁷

Byť je pandemie nemoci covid-19 „světovou tragédií“,⁶⁸ „drastickou a nepředvídatelnou ranou“,⁶⁹ je zároveň nepřehlédnutelnou výzvou a šancí pro budoucnost právě reálností výzvy k realizaci myšlenky *univerzálního bratrství*, potažmo sociálního přátelství, jejichž výrazem je osobní nasazení k vzájemné bratrské pomoci spolu s vděčností za projevenou službu. Dobře to vystihují papežova slova: „díky nedávné pandemii jsme poznali mnoho těch, kdo jdou s námi životem a uprostřed strachu odpověděli tím, že nasadili svůj život pro druhé, a začali jsme si jich vážit. Začali jsme si uvědomovat, že naše životy jsou protkány a podporovány obyčejnými lidmi, kteří bezpochyby napsali rozhodující události našich společných dějin: lékaři, zdravotní sestry a ošetřovatelky, farmaceuti, drobní obchodníci a zaměstnanci v supermarketech, uklízeči a uklízečky, vrátní, pracovníci v dopravě, muži a ženy zajišťující základní služby, pořádkové síly, dobrovolníci, kněží a řeholní osoby ... a mnoho, mnoho jiných pochopilo, že nikdo se nezachrání sám.“⁷⁰

Konfrontace s pandemií nemoci covid-19 tak mimo jiné silně poukázala na vratkost či krátkozrakost ekonomistického myšlení, které preferuje pouze zisk a prosperitu a nedoceňuje rozměr lidské sounáležitosti a solidarity. V situaci akutního ohrožení mnoha lidských životů a běžných forem života, běžného lidského kontaktu a komunikace jsou důležité právě výše zmíněné hodnoty. Ukazuje to mimo jiné i na potřebu promýšlet do budoucna možnosti lepší solidární spolupráce mezi jednotlivými kontinenty, jakož i státy, resp. účinnější spolupráce a podpory státu občanské společnosti. Pandemie nemoci covid-19 vyslala též řadu naléhavých výzev směrem k nastavení a fungování zdravotnických systémů jednotlivých zemí apod.

Rozhodující pro zvládání krizové situace spojené s pandemií nemoci covid-19 se nakonec ukázalo fungování pomáhajících profesí, které byly a stále jsou v první linii nasazení pro pomoc postiženým. Jsou to především zdravotnická zařízení, lékaři, zdravotníci, sociální služby s nasazením množství sociálních pracovníků, jakož i četné jiné neziskové organizace a velký počet dobrovolníků. Zkušenost enormní zátěže, které byli a stále jsou tyto lidé během pandemie vystaveni, ozřejmuje staronové výzvy, které si do budoucna rovněž zaslouží zvýšené pozornosti. Tou nejzásadnější se zdá být otázka tempa života a pracovního nasazení, resp. otázka po schopnosti či spíše potřebnosti skloubit práci a odpočinek a pěstovat správné vztahy s bližními.⁷¹

Všechno ve všem se nakonec setkává ve výzvě papeže Františka, kterou formuloval v poselství ke Světovému dni míru (1. 1. 2021). Jde o pěstování *kultury péče*, která je charakteristická vnímáním potřeby vytvářet společnost založenou na bratrských vztazích, pro níž je důležitá péče o sebe navzájem i o stvoření. Pandemie nemoci covid-19 to podle něho jenom potvrdila. Pod jejím vlivem „jsme si uvědomili, že jsme na stejné lodi, všichni křehcí a dezorientovaní, ale zároveň důležití a nezbytní, a všichni jsme povoláni k tomu, abychom veslovali společně, protože

65 FT, čl. 35.

66 FT, čl. 1.

67 FT, čl. 7.

68 FT, čl. 32.

69 FT, čl. 33.

70 FT, čl. 54.

71 Srov. k tomu papež FRANTIŠEK, *Laudato Si'*. Buď pochválen. Encyklika o péči o společný domov, Praha: Paulínky, 2015, čl. 18 a 71; a také Thomas EGGENSPERGER, Kirche zwischen Arbeit und Freizeit. Neuer Einklang, *Herder Korrespondenz* 12/2018, s. 35–38.

„nikdo se nezachrání sám“ a žádný izolovaný národní stát nemůže zajistit společné dobro pro své obyvatelstvo.“⁷²

Závěr

Sociální učení církve, na jehož základě předkládaná studie reflektovala socioekonomickou realitu globálního světa v době pandemie nemoci covid-19, představuje bezesporu významný myšlenkový zdroj, ve kterém lze nalézat inspiraci pro humánní utváření sociální reality. Jeho význam je dán komplexností přístupu k realitě, hodnotovou ukotveností a politickou nezávislostí. Tyto přednosti jsou zároveň ale i jeho „handicapem“. Jen obtížně se totiž myšlenky SUC prosazují do aktuálních odborných debat, které překračují rámec církevního společenství. Přes v poslední době četné snahy a aktivity ze strany církve je zde nemalé množství problémů, které tomu stojí v cestě. Sama tato skutečnost by si do budoucna zasloužila větší pozornost, než jsme jí věnovali v možnostech rozsahu této studie. Rozhoduje totiž o reálném významu a smyslu tohoto učení, které chce napomáhat ke kultivaci sociální reality na základě evangelia.

Paradoxní skutečnost, na kterou však tato studie mimo jiné poukázala, je, že snad teprve světová tragédie pandemie nemoci covid-19 otevřela prostor k docenění požadavků SUC, které v současnosti zhmotňují pojmy *univerzální bratrství* a *sociální přátelství*, vzhledem k podobě a fungování sociální reality. Tato pandemie tak neplánovaně převzala „vynucovací“ roli SUC, které přes komplikovanost sociální reality setrvale apeluje na respekt k důstojnosti každého člověka. Tato pandemie zároveň demaskovala ideologičnost současného ekonomického a finančního globalismu. Odhalila vratkost a zranitelnost jeho základní teze, že vše se poměřuje vidinou očekávaného zisku. Ukázala, že bez vzájemné solidarity a pomoci, lidské sounáležitosti, bez ohledu na člověka nemohou společnosti ani současný svět dlouhodobě prosperovat. Prokázala nezbytnost a důležitost doposud obecně nedostatečně docenovaných oblastí lidské praxe, mezi nimi zvláště pomáhajících profesí, pro něž se dovolává adekvátní podpory a ocenění. Otevřela též řadu nových otázek a výzev, které si zaslouží do budoucna náležitou pozornost, a to nejen v oblasti pomáhajících profesí, ale obecně v životě jednotlivce a společnosti.

Kontakt

Doc. Jindřich Šrajer, Dr. theol.

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra sociální a charitativní práce

Kněžská 8, 370 01 České Budějovice

srajer@tf.jcu.cz

72 © Poselství papeže Františka ke Světovému dni míru (1. 1. 2021), dostupné na: https://cbk.blob.core.windows.net/cms/ContentItems/31237_31237/svetovy-den-miru-1-1-2021-cz-fin.pdf, citováno dne 1. 2. 2021.